

Kapitel 45. Liberalisme, socialisme og demokrati

I forrige kapitel betragtede vi det principielle modsætningsforhold mellem privatejendom, i dens forskellige skikkelser, og demokrati. I dette kapitel diskuteres forholdet mellem de to 'store ideologier' og demokratiet på det helt almene nivo. Afsnit 45.1 er væsentligst en opsummering af tidligere analyser, mens de resterende afsnit indeholder nye bestemmelser.

Overordnet må gælde at i den udstrækning liberalisme og socialisme udtrykker substantielle værdier, kan der ikke være nogen modsætning til demokratiet; demokratiet er åbent for alle sådanne værdier, fx en mere eller mindre skæv indkomstfordeling. For så vidt er demokratiet en meta-kategori i forhold til ideologierne.

Imidlertid er både liberalisme og socialisme så omfattende at de også indeholder procedurale elementer, altså meninger om hvem der skal bestemme hvordan, og for så vidt kan der være overensstemmelse eller ej med demokratiet.

45.1. Liberalisme

I vore dage vil liberale betragte sig selv som demokrater, så hvis der er en modstrid mellem liberalisme og demokrati vil de være inkonsistente.

Liberale hylder demokratiet på det politiske område, bestemt i modsætning til økonomien, som beherskes af privatejendommen. Som vi så i forrige kapitel lyder demokratiet og privatejendommen modstridende principper ('hoveder' versus 'høveder'). Det indebærer imidlertid ikke i sig selv, at liberale modsiger sig selv, for det er konsistens at hylde ét sæt principper indenfor ét område og helt andre indenfor et andet område. Således er jeg ikke i strid med mig selv, hvis jeg værdsætter venskab overfor én kategori af mennesker, men ikke overfor andre.

Men vi kan ikke blive stående ved denne abstrakte konstatering. For liberale er individuel frihed højeste værdi og det har konsekvenser. Så vidt muligt bør individet bestemme, og det er uforeneligt med demokratiets princip om at beslutningsretten ligger hos fællesskabet. De to principper kan ikke afgrænses til hver sit domæne, for hvis individuel frihed virkelig er den højeste værdi, bør den omfatte alle sektorer og den bør vægte forholdet mellem dem. Sektorer, hvor individuel frihed af en eller anden grund – især praktisk nødvendighed – er begrænset eller ikke-

existerende, bør minimeres. Liberale må arbejde for at udvide privatejendommens og markedets domæne, for her er individet ubundet af samfundet, og begrænse politikken – og dermed demokratiets - domæne, for her må individet bøje sig. Som det hedder i principprogrammet for Venstre, Danmarks Liberale Parti:

”Udgangspunktet skal være, at opgaver løses på privat initiativ af den enkelte, af familien, af private virksomheder eller af private organisationer. Det offentlige påtager sig kun løsningen af almene samfundsopgaver, som ikke kan løses forsvarligt på privatøkonomisk grundlag.

For at sikre det enkelte menneskes medbestemmelse og indflydelse på beslutningerne skal disse træffes så tæt på den enkelte som muligt. *De folkevalgte forsamlinger skal tage sig så kvalificeret som muligt af så lidt som forsvarligt*” (www.venstre.dk; min fremhævelse).

Lidt polemisk, men rigtigt, kan vi kalde dette ideal **minimaldemokrati**.

Så vidt er skepsissen rettet mod politikken som tvangsstat, og ikke specielt mod dens demokratiske udformning, og de fleste liberale politikere og teoretikere vil da også foretrække at politiske beslutninger tages ved flertalsvalg på grundlag af almen og lige stemmeret. Som vi har set i hhv. Kapitel 36 og 38 gælder det imidlertid ikke Stuart Mill og Lord Acton, ej heller - i vore dage - Hayek og Buchanan. Det må da også være fristende at overføre de højt værdsatte beslutningsprincipper i den private sektor til den offentlige sektor; i næste kapitel vil vi se dette på et mere konkret niveau, i afsnittet om den offentlige sektors markedsgørelse.

Skepsissen overfor politisk regulering gælder ikke blot det økonomiske område. Den ytrer sig også, hvis de truede individuelle frihedsrettigheder er af ikke-økonomisk karakter. Bertel Haarder, minister for Venstre, har således udtrykt enighed med det synspunkt, at ’frihedsrettighederne står over flertalsstyret’ (Information 12/7 2003). Denne liberale prioritering kommer også til udtryk i det krav om ’demokrati’, som de rige lande gerne stiller til de fattige: Ofte menes der kun frihedsrettigheder. Imidlertid er kun **politiske** frihedsrettigheder indbegrebet i demokratiet (jvf. Kapitel 41); hvis de udstrækkes herudover udvides individets domæne på bekostning af demokratiets. Det kan der være gode grunde til, fx religionsfrihed og forbud mod racediskrimination, men dette er særlige værdier, der ikke er indbegrebet i demokratiet.

Alt i alt forekommer liberalismen og demokrati at være en ustabil legering. Demokratiet hyldes, men dets organ – de folkevalgte forsamlinger –

skal have så lidt magt som muligt.

Problemet er at individuel frihed er en procedural værdi, og at den er fundamental. Derfor kan den ikke anerkende konkurrerende principper, dermed grænser for sin gyldighed. Problemet er **ikke** selve ønsket om at undtage økonomien fra demokratisk styring. Som vi så i Kapitel 42 kan vi ikke på neutral analytisk vis godtgøre at økonomi er politik og dermed domæne for demokratisk regulering. Vi kan heller ikke godtgøre det modsatte. Men hvis man forudsætter at økonomi er privat, giver det sig selv at økonomien må fremtræde som uegnet for demokratisk regulering: Økonomien udspændes på akse mellem a-sociale individer på den ene side og det overpersonlige eller kollektive, og for så vidt objektive, marked på den anden; såvel relevanskriteriet som kriteriet om ikke-objektivitet tilsiger da, at demokratiske principper ikke anvendes (jvf. Kapitel 42). Det sociale fællesskab - en grundlæggende forudsætning for demokrati - glider ud; det er ikke en central samfundsbestemmelse. Men individerne kan naturligvis frivilligt vælge at etablere sådanne fællesskaber og som sådan - som reducérbare til individuel frihed - er de udmærkede (jvf. www.venstre.dk).

45.2. Socialisme

På det filosofiske nivo betyder socialisme at mennesket begribes som fundamentalt **socialt**; det menneske, der er adskilt fra andre, er en anomal (Robinson) eller en fordrejning (det private menneske). Socialismens modsætning er individualismen, med sit korrelat: det upersonlige eller kollektive samfund (jvf. Kapitel 11.2).

På et mere konkret nivo betyder et socialistisk samfund et samfund baseret på **fællesejendom**, således at den overordnede økonomiske beslutningsret beror hos fællesskabet. Modsætningen er et samfund baseret på privatejendom, hvor denne beslutningsret ligger hos suveræne underenheder indenfor samfundet, for eksempel - men ikke nødvendigvis - individer.

Socialisme kræver altså en ophævelse af den private ejendomsret, dermed af markedsøkonomi og kapitalisme. Fællesskabet ejer produktionsmidlerne og bestemmer derfor hvad og hvor meget der skal produceres; og da det ejer produktionsmidlerne ejer det også færdigvarerne, dvs. bestemmer hvordan og til hvem de skal fordeles. Koordineringen af den økonomiske aktivitet kan dermed ske gennem en bevidst social plan.

Lad os nu betragte forholdet mellem socialisme og demokrati.

Historisk blev socialisme og demokrati, af venner og fjender, set som to sider af samme sag: Mens socialisme indebar at folket, snarere end en lille overklasse, besad de økonomiske ressourcer og dermed økonomisk magt, gav demokratiet den politiske magt til folket. Det er da også givet, at der er en snæver affinitet mellem socialismens og demokratiets værdier:

For det første **lighedsidéen**. Socialismen har traditionelt hyldet lighedstanken; klasseforskelle skulle afskaffes og en højere grad af økonomisk lighed tilstræbes. Dette i modsætning til liberalismen, hvor økonomisk ulighed må accepteres som en konsekvens af den økonomiske frihed. Da demokratiets kerne er lighed, og ikke frihed, må affiniteten til socialismen være tættest, selv om der er tale om to forskellige typer lighed (substantiel og procedural).

For det andet den **sociale menneskeopfattelse**. Mens liberalismen betragter det a-sociale individ som det arketypiske menneske og derfor har et defensivt forhold til ethvert politisk (tvangs)system, herunder det demokratiske, stemmer demokratiets sociale subjekt – vælgeren – fuldstændig overens med socialismens idé om mennesket som grundlæggende og nødvendigvis socialt.

For det tredje – og tæt knyttet til menneskeopfattelsen – harmonerer socialismen med demokratiet gennem værdsættelsen af **fællesskabet**. Som vi så i Kapitel 43.4 forudsætter demokrati fællesskabsfølelse; uden en værdsættelse af fællesskabet intet demokrati, for hvorfor underordne sig nogen som man ikke oplever at have noget til fælles med? Etymologisk kommer socialisme fra socius = fælle, og broderskab/søsterskab og solidaritet har altid været socialistiske kerneværdier, mens samarbejde er underordnet konkurrence i det liberale værdihierarki samtidig med at sociale relationer her blot har en instrumentel – dermed afledet – værdi. Denne affinitet mellem socialisme og demokrati kan skærpes, for skønt socialismen væsentligst vedrører det substantielle, bliver begrebet meningsløst hvis det ikke indbegriber at fællesskabet i en eller anden form har den øverste beslutningsret; det giver en umiddelbar overensstemmelse med proceduralt demokrati.

Men socialisme **indbegriber ikke** demokrati. På samme måde som et liberalt samfund kan være udemokratisk (England i det meste af 1800-tallet), således kan en socialistisk økonomi være kombineret med fravær af demokrati.

Dette kan vi konstatere empirisk. Sovjetunionen og andre kommunist-

tiske systemer var socialistiske, men udemokratiske. Man kan naturligvis **definere** socialisme som inkluderende demokrati, men holder vi os til fællesejendom af produktionsmidlerne var de nævnte systemer socialistiske, i hvert fald i den negative forstand at der ikke var privat ejendomsret. Ejendomsretten beroede hos staten.

Men det gælder også analytisk. Socialisme må indebære at fællesskabet bestemmer, men hvordan? Man kan tænke sig en demokratisk beslutningsproces, således at alle medlemmer har lige indflydelse, men forskellige grader af ulige indflydelse er også forenelig med socialisme, fx på den måde at nogle har 2 stemmer, andre 1 eller 0; det kan altså tænkes at nogen berøves politiske rettigheder (de rige i 'proletarisk demokrati'). Men det må være en minimumsbetingelse for socialisme at flertallet bestemmer, da det ellers ikke giver mening at sige at fællesskabet bestemmer.

45.3. Økonomisk demokrati

Ved økonomisk demokrati forstås at den demokratiske beslutningsproces gælder for det økonomiske domæne; da demokrati umiddelbart er knyttet til det politiske domæne, betyder økonomisk demokrati at politikken hersker over økonomien, således at privatejendommens skel mellem politik og økonomi ophæves.¹

Demokrati indebærer at fællesskabet, i form af flertallet, bestemmer. Det kan det kun gøre på det økonomiske område, hvis det har suveræn rådighed over alle ressourcer og goder. Derfor forudsætter økonomisk demokrati fællesejendom, altså socialisme. Men som vi har set gælder ikke omvendt at socialisme forudsætter økonomisk demokrati. Socialisme er den nødvendige, men ikke tilstrækkelige betingelse for økonomisk demokrati eller - anderledes udtrykt - økonomisk demokrati er en underkategori under socialisme.

Økonomisk demokrati er - qua demokrati - en bestemt beslutningsproces, karakteriseret ved medlemmernes lige indflydelse, frihed til at ytre sin mening samt flertalsafgørelser.

Økonomisk demokrati er dermed åbent for enhver substantiel beslutning, foreskriver altså ikke en bestemt produktionsstruktur, et bestemt produktionsomfang eller en bestemt fordeling af forbrugsgoder. Det er muligt at flertallet foretrækker en stor materiel økonomisk vækst og en meget skæv indkomstfordeling. I samme omfang, som vi på forhånd ind-

lægger bestemte krav til beslutningerne, ophæver vi medlemmernes frihed, dermed demokratiet. Ligesom politisk demokrati ikke sikrer virkeliggørelsen af det 'gode samfund' eller det 'fælles bedste', således er økonomisk demokrati foreneligt med den mest kortsigtede produktionsplan og den mest uretfærdige fordeling. Økonomisk demokrati forudsætter socialisme, men altså ikke socialisme i betydningen 'til enhver efter indsats', ej heller kommunisme i betydningen 'til enhver efter behov'. Formentlig vil fællesskabets medlemmer have forskellige meninger om alle disse spørgsmål.

Økonomisk demokrati kræver alene at den ultimative beslutningsret – suveræniteten - ligger hos fællesskabet. Ligesom det er foreneligt med politisk demokrati at uddelegere kompetence til mindre enheder (fx kommuner) eller til enkeltpersoner, således kan fællesskabet beslutte at visse økonomiske spørgsmål skal afgøres af mindre lokale eller regionale enheder, af familien, af virksomheden eller af enkeltpersoner. Økonomisk demokrati forudsætter socialisme, dermed planøkonomi, men planøkonomi kræver ikke et centralt Gosplan, som tager alle økonomiske beslutninger.

Økonomisk demokrati indebærer en ombestemmelse af frihedsbegrebet indenfor det økonomiske område fra at være negativ frihed overfor samfundet til at være positiv frihed indenfor samfundet, og det indebærer en ombestemmelse af det procedurale retfærdighedsbegreb fra indflydelse efter hoveder til indflydelse efter hoveder. De med mange hoveder har en interesse i den private økonomi, de med få en interesse i den demokratiske, og magtforholdet vil afgøre sagen. I dag ligger magten éntydigt hos privatejendommen, i skikkelse af kapitalen, men det kan skifte. I næste sektion skal vi se på de reale forudsætninger for økonomisk demokrati, sammenholdt med den reale udhuling af det politiske demokrati som den moderne kapitalisme indebærer.

45.4. Afsluttende

'Magt korrupperer og absolut magt korrupperer absolut', er det blevet sagt. Derfor gælder det om at undgå magtkoncentration og i stedet sprede magten. Dette argument kender vi fra Montesquieu's lære om at adskille den lovgivende, udøvende og dømmende magt for på denne måde at undgå tyranni. Denne idé kan vendes mod en absolutistisk kongemagt. Umiddelbart kan den også vendes mod demokratiet, fordi den politiske magt her udeleligt beror hos folket; det var derfor Stuart Mill ønskede at det

fattige flertal blev afbalanceret af andre interesser.

Dermed overses imidlertid, at netop demokratiet spreder magten på alle borgere. Det indebærer en radikal opsplitning eller deling af magten, især hvis demokratiet udstrækkes til økonomien. Økonomiske magtkoncentrationer kan opstå, men de kan elimineres ved næste valg.

Alligevel er magtdelings-argumentet blevet fremført for at forsvare det private samfunds adskillelse af økonomi og politik, bl.a. med henvisning til de kommunistiske diktaturer, hvor den økonomiske og politiske magt var forenet. Hvis politikken er diktatorisk er der naturligvis, ud fra demokratiske værdier, gode grunde til at hylde en afbalancerende modmagt. Men Milton Friedman benytter også argumentet i forbindelse med demokratisk kapitalisme:

Kapitalisme "promotes political freedom because it separates economic power from political power and in this way enables the one to offset the other" (Friedman, 1962: 9).

Men hvorfor skal demokratiets magt afbalanceres?

Privatinteresser er pr. definition uafhængige af den politiske magt, men heraf følger ikke at den politiske magt er uafhængig af privatinteresserne. Det sidste gælder ikke i natvægtersamfundets minimalstat, hvor de politiske funktioner i det væsentligste er begrænsede til at beskytte privatejendommen. Det gælder heller ikke i de moderne kapitalistiske samfund, hvor kapitalens frigørelse har gjort det nødvendigt at sætte dens interesser øverst på den politiske dagsorden. Dette er et hovedtema i den næste og afsluttende Sektion.

NOTER

1. Ofte bruges betegnelsen 'økonomisk demokrati' mere snævert, nemlig om forskellige, begrænsede former for demokratisk kontrol med økonomien, fx kontrol med kapitalbevægelser eller med banksystemet; betegnelsen bruges også om arbejdere af virksomheder, hvilket muliggør at arbejderne på demokratisk vis træffer produktions- og investeringsbeslutningerne.